

EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

Näitus Kumu kunstimuuseumis
14.12.2021–29.05.2022

ERNA KREISCHMANN. BALTISAKSA MODERNISTI OMA RUUM

Kuraatorid: Eha Komissarov, Mari-Liis Krautmann
Näituse kujundus ja graafiline disain: Liina Siib
Näituse töögrupp: Andres Amos, Kaarel Eelma, Johanna Lamp, Tõnis Medri,
Margit Pajupuu, Kristina Papstel, Allan Talu, Uve Untera

Keeletoimetaja: Ester Kangur
Koordinaator: Magdaleena Maasik

Täname:
Pärnu Muuseum, Tallinna Linnamuuseum – Fotomuuseum,
Christoph Nacke, Õie Palu, Merilis Roosalu, Elnara Taidre, Anette Vanem

Esikaanel: *Erna Kreischmann. Vaikelu pilkudes. 1927. Pärnu Muuseum*
Esikaane siseküljel: *Erna Kreischmann. Visand teose tagaküljel. Dateerimata. Värviline pliiats. Pärnu Muuseum*
Tagakaanel: *Erna Kreischmann. Autoportree. 1915. Õli. Pärnu Muuseum*

Väljaandja Eesti Kunstimuuseum – Kumu kunstimuuseum 2021

Näituse tunnusvisuaali silmitsemisel kohtub meie pilk kunstniku omaga: kerge muigega vaatab meile punase ujumismütsi alt vastu Erna Kreischmann. Tema selja taga, riietuskabiini ees, seisab näoga mere poole abikaasa Max Kreischmann, käsi päikesevarjuks silmade ette tõstetud. Teosel saavad kokku privaatne ja avalik ruum, abikaasad Max ja Erna, Pärnu rand ja meri – sagedased teemad kunstniku loomingus.

Baltisaksa päritolu Erna Elisabeth Kreischmann, neiupõlvenimega Montiner, sündis 5. detsembril (uue kalendri järgi 17.12.) 1885 Riias. Tema riialasest isa Carl August Montiner (1862–1907) oli kangru poeg, ema Catharina Wilhelmine Montineri (1862–1919) isa töötas Pärnus politsei vahtmeistrina.

Erna Kreischmann koeraga. 1904. Pärnu Muuseum

Kreischmanni vanemad abiellusid 13. oktoobril 1885 Riias. Erna Kreischmann kasvas üles pere ainsa lapsena, sest tema kaks aastat noorem vend Johann Erich suri vaid viiekuuselt düsenteeriasse. 1889. aasta paiku kolis pere Pärnusse, kus ökonoomi- ja kokaametit pidanud isa leidis töökoha Pärnu linnakodanike klubi (Pernauer Bürger-Club) puhvetis. Erna Kreischmann oli seega kodanlikku päritolu, mis eristab teda mitmest teisest 19. sajandi baltisaksa naiskunstnikust, kes olid sageli aadlitaustaga. Sõltumatus seisuslikust konservatiivsusest peegeldub ka tema loomingus.

Erna Kreischmann. Vanaema portree. 1914. Õli. Pärnu Muuseum

Kreischmanni emapoolne vanaema Anna Natalie (sünd Metzner) sündis 1836. aastal Pärnus ja elas kõrge eani, ta suri 1920. aastal Viljandis. Vanaema on teadaolevalt ainuke pereliige, keda portreekunstnikuna tuntud Kreischmann on peale abikaasa Maxi kujutanud.

1902. aastal lõpetas Kreischmann Pärnu Tütarlaste Gümnaasiumi ja kolm aastat hiljem alustas kunstiõpet. Kreischmanni iseseisvad ja mitmekesised õpingud kujundasid temast omanäolise kunstiuuendustele avatud kunstniku, kes erines märgatavalt oma kaasaegsetest. Tema looming peegeldab modernistlikku elutunnetust, mis oli 20. sajandi alguses konservatiivse esitluslaadiga baltisaksa kunstnike seas pigem harv nähtus. Õpingute jooksul puutus ta palju kokku baltisaksa naiskunstnikega. Esimeseks kunstiõpetajaks aastatel 1905–1910 oli tuntud baltisaksa kunstnik ja kunstiõpetaja Marie Dücker. Vähem tuntud on Kreischmanni teine õpetaja, samuti Pärnust pärit,

Moskvas Stroganovi nimelises riiklikus kunsttööstuskoolis õppinud ning hiljem Berliinis lavakujundaja ja kostüümikunstnikuna tegutsenud Meta Sprengholz (sünd Arneman), kelle juures ta täiendas end aastatel 1915–1920. Pärast 1922. aastal Tallinna Tõnismäele kolimist õppis Kreischmann August Janseni, Nikolai Rooti, Andrei Jegorovi ja Ants Laikmaa ateljeekoolides. Vahetult enne surma osales ta Londoni pressikunstikoolis korrespondentskursustel, kus omandas illustratsioonide ja tušijoonistuste tegemise oskusi. Kreischmann plaanis õpinguid jätkata Londonis ja Pariisis, kuid see soov jäi täitmata, sest 1929. aastal haigestus ta grippi ning suri selle tagajärjel tekkinud kopsupõletikku.

Kunstnikuna oli Erna Kreischmann ka oma eluajal pigem vähe tuntud. Esimest korda võttis ta Eesti kunstnike grupinäitusest osa alles 1927. aastal. Suuremat kõlapinda sai aga tema mälestusnäitus, mis avati 21. aprillil 1929 Tallinna Börsihoones. Näitusekriitika ilmus kohalikes eesti-, vene- ja saksakeelsetes ajalehtedes. Samuti osalesid näitusel oma teostega Kreischmanni kunstiõpetajad ja kunstnikest sõbrad, teiste seas mitu baltisaksa naiskunstnikku. Näitusest ülevaate avaldanud Nikolai Root rõhutab Kreischmanni häid sidemeid vanema põlvkonna kunstnikega ning kirjeldab teda kui ranget ja tagasihoidlikku kunstnikku, kellesugused oma eluajal sageli märkamatuks jäävad.¹ Postimehes ilmunud artiklis kirjutab autor: „Kuigi temal puudus laiem kunstnikunimi, hinnati teda kitsamates kunstiringides siiski kui suure püsivusega püüdvat kunstnikuhinge, kelle otsimised on andnud tunnustusväärseid tulemusi.“²

¹ N. Root, Выставка картинъ памяти Эрны Крейшманъ. – Вести дня: с приложением газеты «Сегодня» [Рига], 21.04.1929, nr 107.

² Erna Kreischmanni mälestusnäitus Tallinnas. – Postimees, 24.04.1929, nr 109.

*Ants Laikmaa õpilastega.
1925–1926. Eesti Kunstimuuseum*

*Fotol (vasakult):
1. rida: Helene Štšerbina,
Erna Brinkmann, Ants Laikmaa,
Lilly Walther, Erna Kreischmann,
Voldemar Eller
2. rida: Ludvig Soelts,
Jüri Kolumbus, Hilja Laasi,
Johannes Lustberg,
Linda Piilberg, Voldemar Tauk,
Voldemar Kaasik
3. rida: Karl Kreek,
Priidu Aavik, tundmatu,
Harald Miikman (Aarne Miikma),
Willem Neuvendorff*

*Ants Laikmaa
ateljeekoolis puutus
Kreischmann kokku
sümbolismi mõjutusi
läbi töötava noore eesti
kunstiga, mis samuti
eristus valitsevast
kirjeldavast kunstisuunast.
Kunstnikuna valis ta
endale esituslaadi,
milles reaalsus võistles
fantaasiaga.*

*Erna Kreischmann. Autoportree
ühes Lilly Waltheri portreega.
1926. Süsi. Tartu Kunstimuuseum*

*Lilly Walther. Kaks naisfiguuri.
1926. Pliats.
Tartu Kunstimuuseum*

*Arvatavasti sidus Erna
Kreischmanni sõprus
baltisaksa kunstniku Lilly
Waltheriga. Kunstnikud
istuvad kõrvuti Laikmaa
ateljeekoolis tehtud
fotol. Samuti on Tartu
Kunstimuuseumi kogus
kaks portreed kõrvuti
istuvatest naistest – ühe
teose autor on Walther,
teise Kreischmann.*

Abikaasa Max ühises Pärnu-kodus. 1908. Pärnu Muuseum

Margaretha Glabe ja Erna Montiner (hilisemad Kreischmannid). 1902. Pärnu Muuseum

7. novembril 1908 abiellus Erna Montiner Pärnu kaupmeeste perest pärit Max Kreischmanniga (1876–1946), kes leiab sagedast kujutamist ka tema loomingus. Abikaasal oli tähtis roll ka Kreischmanni pärandi säilitamisel. Pärast kunstniku surma korraldas Max Erna Kreischmanni mälestusnäituse Tallinna Börsihoones ning organiseeris samal aastal ka kunstniku teoste saatmise Saksa Kulturomavalitsuse korraldatud rändnäitusele. Kreischmanni

pärandi annetas Max enne Teist maailmasõda Pärnu Muuseumile, tänu millele sai kunstniku loomingu säilimine üldse võimalikuks.

Enne Ernaga abiellumist oli Maxil seljataga traagiliselt lõppenud abielu Margaretha Alidega (snd Glabe): kuuajase vahega surid tema naine ja ainus laps, kahekuune Hans Jörgen Carl. Margaretha oli ilmselt ka Erna kooliõde ja sõbranna – sellele viitavad rohked ühised pildid Kreischmanni isiklikus fotoalbumis.

Erna Kreischmann. Söögituba. Õli. 1922. Pärnu Muuseum

Leo Kügelgen kirjeldab Kreischmannite abielu järgnevalt: „Tema lastetu, ent õnnelik abielu lõi atmosfääri, milles kunstikunatuur sai mitmekülgselt avaneda. Peenetundeline kunstikogumine oli kooskõlas tema oma loominguga. Kunstniku lese sügav kiindumus varalahkunud abikaasasse on mälestusnäitusega leidnud suurepärase väljenduse.“³

Abielupaari vastastikune suhtlus on Kreischmanni loomingus kesksel kohal. Omaenda ja Maxi karakterit käsitleb kunstnik mitmekesiste suhete ja tunnete kogumis. Läheduse kõrval kirjeldab ta ka ebakõlasid ja abikaasa murdumisi, luues muu hulgas pildi elutoa lambivarju valgussööris pea käte vahel istuvast mehest. Abikaasa loomuse edasiandmiseks laenab kunstnik vahendeid ja ideid ekspressionismilt, mis jättis eesti 1920. aastate kunstipilti sügava jälje.

³ L. Kügelgen, Erna Kreischmann. – Revaler Bote: Einzige grosse deutsch-baltische Zeitung in den Grenzen der Estnischen Republik, 23.04.1929, nr 92.

Fotod Erna Kreischmanni albumist. Pärnu Muuseum

Kreischmanni pärandi hulka kuulub ka kaks fotoalbumit. Ühes neist võib näha kollaaže sõpradest, koertest ja sugulastest, samuti interjöörivaateid, kujutatud on Erna pere kodud Pärnus ja Riias ning esimene ühine eluase abikaasa Maxiga. Kreischmanni jäädvustatud fotod teises albumis vaatavad

koduseintest kaugemale – nähtavaks saavad baltisakslaste ja eesti talupoegade vahelised lõhed. Fotodel valitseb Kreischmanni maalideltki tuttav tühi ja tuuline avarus, kuhu aeg-ajalt satub üksik vaatleja. Vahelduvad tühjad ning objektidega täidetud ruumid ja maastikud.

Foto Erna Kreischmanni albumist. Pärnu Muuseum

Tühi ruum ja koht annavad tooni ka Kreischmanni maalidel. Aianurgas seisev pink justkui kutsub teose vaatajat silme ette manama pildi seal endassetõmbunult raamatut lugevast kunstnikust. Kreischmanni loomingust leiab ka kaks sama paadisilda kujutavat tööd: ühel neist pole hingelistki, teisel istub mõtteisse vajunud abikaasa Max, keda kunstnik maalib sageli just distantsilt või selja tagant, olles mehe kurbuse ja mõtlikkuse ainsaks tunnistajaks.

Erna Kreischmann. Aianurgake. Dateerimata. Õli. Pärnu Muuseum

Erna Kreischmann. Rannik. Dateerimata. Öli. Pärnu Muuseum

Erna Kreischmann. Mees rannikul. 1927. Öli. Pärnu Muuseum

Erna Kreischmann. Interjäär. Dateerimata. Õli. Pärnu Muuseum

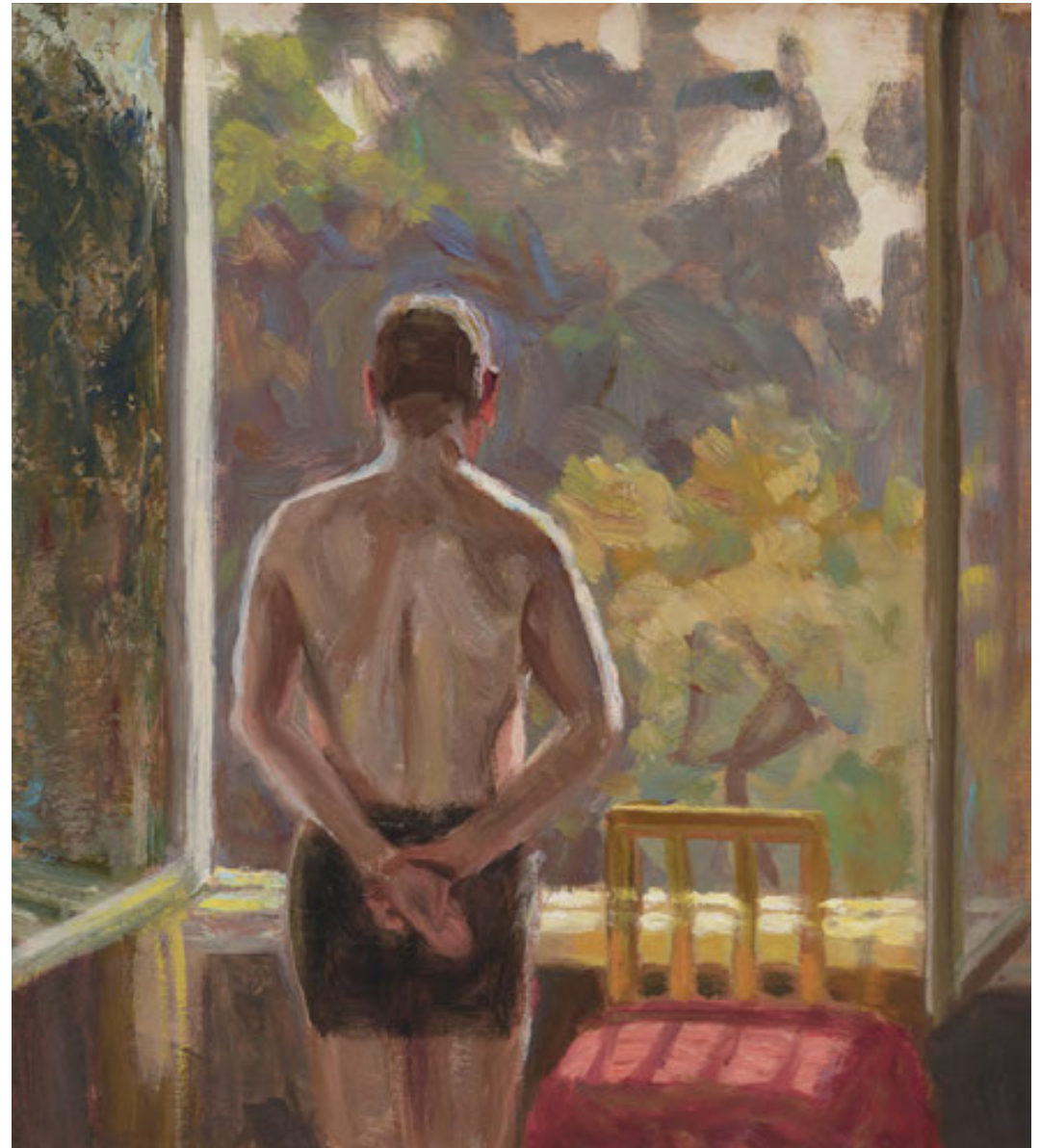
Erna Kreischmann. Interjäär. Dateerimata. Õli. Pärnu Muuseum

Kreischmanni looming seostub suletud, ühe perekonna kasutuses olnud kodanliku eramuga. Tema maalid kõnelevad toimunud pöördest: möisaaegsetest salongidest, mida

baltisaksa päritolu kunstnik Klara Zeidler üksikasjalikult kujutas veel 19.–20. sajandi vahetusel, saavad esindusfunktsioone palju praktilisemalt täitvad võõrastetoad.

Kreischmanni intiimsed interjööri- ja koduaiavaated toimivad ka kunstniku pävikuna – sageli on ta just nendel teostel fikseerinud töö valmimise täpse kuupäeva ja koha. Koduseinad ning valmivate punaste sõstarde ja langevate kollaste lehtedega aed on otsekui fooniks abielupaari vahelduvatele tujudele ja tunnetele.

Kõnekad on ka Kreischmanni portreed, eriti innukalt tegeles kunstnik portreeterimise ja fiktiivsete karakterite loomisega just viimastel eluaastatel. Seejuures kasutab Kreischmann samu inimtüüpe ja modelle, kujutades neid eri olukordades ja rollides. Samuti leidub tema loomingus rohkelt autoportreid, milles kunstnik talletab oma minapildi kujunemise ja muutumise. Iseenda maalib kunstnik oma ruumide keskmesse, pilk otse vaatajal, kellele on selle näitusega kunstniku sisemaailm peaaegu sada aastat hiljem nähtavaks saanud.

Erna Kreischmann. Max Kreischmann avatud aknal. 1928. Õli. Pärnu Muuseum

Erna Kreischmann. Meesterahva portree. 1919. Akvarell. Pärnu Muuseum

Erna Kreischmann. Interjäär. 1916. Õli. Pärnu Muuseum

